

ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗ ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ Γ ΤΑΞΗΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΤΕΤΑΡΤΗ 19 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2017

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο κείμενο:

A. Διότι η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια· γιατί για χάρη της ευχαρίστησης κάνουμε τιποτένια πράγματα, ενώ εξαιτίας της δυσαρέσκειας μένουμε μακριά από τα ωραία πράγματα. Γι' αυτό πρέπει να έχουμε διαπαιδαγωγηθεί από την πιο μικρή ηλικία με τέτοιο τρόπο, όπως λέει ο Πλάτωνας, ώστε και να ευχαριστιόμαστε και να χαιρόμαστε και να δυσανασχετούμε με αυτά που πρέπει· γιατί αυτή είναι η σωστή παιδεία. Δεν πρέπει όμως να το πούμε μόνο έτσι, ότι δηλαδή (η αρετή) είναι συνήθεια, αλλά και τι είδους συνήθεια (είναι). Πρέπει λοιπόν να πούμε ότι κάθε αρετή, όποιου πράγματος είναι αρετή, και το ίδιο το πράγμα το κάνει να φτάσει στην τέλεια κατάστασή του και το βοηθάει να εκτελέσει με τον πιο σωστό τρόπο το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτό, όπως για παράδειγμα, η αρετή του ματιού κάνει αξιόλογο και το μάτι και το έργο του· γιατί με την αρετή του ματιού βλέπουμε καλά.

B1. Ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη θέση ότι τα ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα που συνοδεύουν τις πράξεις μας αποτελούν το κριτήριο ότι έχουν διαμορφωθεί οι έξεις, δηλαδή τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Για να αποδείξει τη θέση αυτή χρησιμοποιεί τα ακόλουθα παραδείγματα. Αρχικά, αν κανείς κρατιέται μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό του προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα, τότε η αποχή του αυτή συνιστά μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι σώφρων, ενώ αν η αποχή αυτή του προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα, τότε δεν του έχει γίνει μόνιμο στοιχείο

του χαρακτήρα του και είναι ακόλαστος. Επομένως, δεν αρκεί να απέχει κανείς από τις σωματικές ηδονές, για να χαρακτηρίζεται σώφρων. Τον χαρακτηρισμό αυτό τον δικαιούται, μόνο εάν η αποχή αυτή του προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος ... ἀκόλαστος»).

Επιπλέον, αν κάποιος υπομένει τους κινδύνους της μάχης ή τις αντιξοότητες της ζωής και αυτό του προκαλεί ευχάριστα ή τουλάχιστον όχι δυσάρεστα συναισθήματα, τότε αυτό είναι πια μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι ανδρείος. Αν όμως υπομένει τους κινδύνους με δυσαρέσκεια, τότε το να υπομένει τους κινδύνους δεν του έχει γίνει ακόμη μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι δειλός. Σε τελική ανάλυση, αν η πράξη ανδρείας μας ευχαριστεί, αυτό δείχνει ότι μέσα μας έχει σχηματιστεί και σταθεροποιηθεί η ἔξις να πράττουμε ανδρεία. Αντίθετα, αν μας προκαλεί λύπη η πράξη μας, η λύπη αυτή δείχνει ότι η πράξη μας δεν είναι εκδήλωση ἔξεως, αλλά είναι αντίθετη με αυτή και την φθείρει («καὶ ὁ μὲν ὑπομένων ... δειλός»).

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως οδηγούν τον Αριστοτέλη στη διατύπωση του συμπεράσματός του, ότι η ηθική αρετή συνδέεται με τα ευχάριστα και τα δυσάρεστα συναισθήματα. Δεν αρκεί, λοιπόν, να κάνει κάποιος ηθικές πράξεις για να θεωρηθεί ότι έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές, αλλά και να βιώνει ευχάριστα συναισθήματα μέσα από αυτές. Αν οι πράξεις αυτές δεν προκαλούν χαρά, αλλά είναι αποτέλεσμα επιβολής και καταναγκασμού και προκαλούν δυσάρεστα συναισθήματα, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ηθικά ενάρετος αυτός που τις πράττει. Σ' αυτό το σημείο, μάλιστα, με τη σύνδεση ηθικής και συναισθημάτων, διαφαίνονται και στοιχεία ψυχολογίας, της οποίας ο Αριστοτέλης έθεσε τις βάσεις και θεωρείται θεμελιωτής της. Η ηθική συνδέεται στενά με συναισθήματα και επιθυμίες. Την ίδια ιδέα, ότι δηλαδή αἰ ἡδοναὶ καὶ αἰ λῦπαι επηρεάζουν αποφασιστικά τη ζωή των ατόμων και των κοινωνιών, τη συναντούμε και στον Πλάτωνα: «νόμων δὲ περί διασκοπούμενων ἀνθρώπων ὀλίγου πᾶσά ἐστιν ἢ σκέψις περί τε τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἐν τε πόλεσιν καὶ ἐν ἰδίῳ ἔθεσιν». Ο Αριστοτέλης όμως

συστηματοποίησε περισσότερο από τον δάσκαλό του την εξέταση των συναισθημάτων, και είδε τα συναισθήματα με λιγότερη, γενικά, αυστηρότητα από εκείνον («Περὶ ἡδονᾶς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ.»).

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ διευκρινιστεῖ τὸ περιεχόμενο που ἀποδίδει ὁ φιλόσοφος στὶς ἐννοιες τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης. Μποροῦμε νὰ πούμε ὅτι διακρίνει τὴν ἡδονή σὲ «καλή» καὶ «κακή». Ἡ «καλή ἡδονή» συνδέεται με τὴν ἐγκράτεια καὶ τὴν ἀποχή του ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν «κακή ἡδονή». Ἡ λύπη μπορεῖ νὰ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀδυναμία ἢ τὴν ἀπροθυμία του ἀνθρώπου νὰ ἀποφύγει τὴν «κακή ἡδονή» καὶ νὰ υποβάλει τὸν εαυτό του στὴ δοκιμασία τῆς ἐγκράτειας.

Σύμφωνα με τὸ φιλόσοφο ἡ παιδεία βοηθᾷ τὸ άτομο νὰ διακρίνει τὶς καλὲς ἀπὸ τὶς κακὲς ἡδονές καὶ νὰ ἐπιλέγει τὶς πρῶτες. Ὁ φιλόσοφος ἐπισημαίνει τὸν κεφαλαιώδους σημασίας ρόλο που ἔχει ἡ παιδεία στὴ διάπλαση τοῦ ἠθους τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία πρέπει νὰ παρέχεται ἀπὸ μικρὴ ἡλικία. Προσδιορίζει τὴν ἐναρξὴ τῆς παιδευτικῆς ἀγωγῆς στὴν πολὺ μικρὴ ἡλικία «εὐθὺς ἐκ νέων», δείχνοντας μᾶλλον τὴ μεγάλη σημασία που ἔχει ἡ ἐπίδραση τῶν φορέων ἀγωγῆς στὸν ἀδιαμόρφωτο ἀκόμη ἄνθρωπο. Ἐτσι, θὰ ἐπέλθει ὁ ἐθισμὸς σὲ ἐνάρετες - ἠθικὲς πράξεις, ὁ ὁποῖος θὰ συνεχιστεῖ καὶ σὲ μεγαλύτερες ἡλικίες, μέχρι νὰ διαμορφωθοῦν τὰ μόνιμα στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα.

Στὴν κατακλείδα τῆς ἐνότητας λοιπὸν διαφαίνεται ἡ κοινωνικὴ διάσταση τῆς ἀρετῆς, καθὼς ἡ πόλη (μέσω τῶν νομοθετῶν), ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ τὸ στενὸ κοινωνικὸ περιβάλλον εἶναι αὐτοὶ που ἔχουν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. («Διὸ δεῖ ἤχθαί ...παιδεία αὕτη ἐστίν.») Ἡ ἀρετὴ, λοιπὸν, ἔχει κοινωνικὸ χαρακτήρα, ἐπειδὴ οἱ πράξεις μας συντελοῦνται μέσα στο κοινωνικὸ περιβάλλον καὶ ἔχουν ἀντίκτυπο στὸν κοινωνικὸ περίγυρο. Ἐπιπλέον ὁ κοινωνικὸς περίγυρος προσδιορίζει τὸ πόσο ἠθικὲς εἶναι οἱ πράξεις μας καὶ μας ἀποδίδει ἠθικοὺς χαρακτηρισμοὺς σύμφωνα με αὐτές. Τέλος κάθε κοινωνία - πολιτεία

αξιολογεί ποιες πράξεις είναι ηθικές και μας υποχρεώνει με την παιδεία και την αγωγή να τις ακολουθήσουμε.

B2. Προκειμένου να προσδιοριστεί το περιεχόμενο του όρου «ἀρετή», πρέπει να καθοριστεί:

α) το προσεχές γένος της (genus proximum), δηλαδή το πλησιέστερο σύνολο στο οποίο εντάσσεται και

β) η ειδοποιός διαφορά της (specifica differentia), δηλαδή το ιδιαίτερο γνώρισμα με το οποίο η αρετή διακρίνεται από τις ομογενείς της έννοιες.

Έτσι, για να φτάσει στον καθορισμό του προσεχούς γένους αναφέρει, όπως ήδη έχουμε δει και στην προηγούμενη ενότητα, ότι η αρετή ανήκει στα «ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις». Πάθη ονομάζει την επιθυμία, την οργή, τον φόβο, το θάρρος, τον φθόνο, τη χαρά, τη φιλία, το μίσος, τον πόθο, τη ζήλεια, την ευσπλαχνία, όσα δηλαδή ακολουθούνται από ευχαρίστηση ή δυσαρέσκεια. Η αρετή δεν ανήκει στα πάθη ούτε στις δυνάμεις, που είναι η δυνατότητα να αισθανόμαστε τα πάθη. Συνεπώς το προσεχές γένος της αρετής είναι οι ἕξεις – δηλαδή ο χαρακτήρας που διαμορφώνει ο άνθρωπος με την στάση που επιλέγει απέναντι στα πάθη – οι οποίες, είναι αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενων ενεργειών και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα των ενεργειών μας. Άρα δεν αρκεί να χαρακτηρίζουμε τις αρετές ἕξεις, αφού αυτές διακρίνονται σε καλές και κακές, αλλά να βρούμε το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα, την ειδοποιό διαφορά που τις διαφοροποιεί από τις άλλες ἕξεις.

Για να αποδείξει ο Αριστοτέλης τη θέση του που αφορά τα γνωρίσματα που διαφοροποιούν την αρετή από τις άλλες ἕξεις, θα στηριχτεί για άλλη μια φορά στην επαγωγή. Έτσι, θα χρησιμοποιήσει δύο παραδείγματα: το ένα σχετίζεται με τα όργανα του σώματος και το άλλο με τα ζώα.

Η αρετή του ματιού είναι η ιδιότητα που κάνει και το μάτι τέλει και το βοηθά να εκτελεί σωστά το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση, δηλαδή να βλέπει καλά. Επιπλέον η αρετή του αλόγου είναι η

ιδιότητα που και το άλογο το κάνει σπουδαίο και το βοηθά να εκτελεί σωστά το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση, δηλαδή το κάνει ικανό να τρέχει, να κουβαλά τον αναβάτη και να αντιμετωπίζει τους εχθρούς.

Αφού ο Αριστοτέλης είδε πώς εφαρμόζονται τα γνωρίσματα της αρετής στα άψυχα και στα ζώα, οδηγείται τώρα συμπερασματικά (με τη λέξη «δὴ») και στον άνθρωπο. Η αρετή, λοιπόν, του ανθρώπου κάνει τον άνθρωπο αγαθό και τον βοηθά να επιτελέσει σωστά το έργο για το οποίο είναι προορισμένος από τη φύση. Για την περίπτωση του ανθρώπου το επίθετο «ἀγαθός» παίρνει τη θέση του «σπουδαῖος», γιατί εδώ πια έχουμε να κάνουμε με την ηθική αρετή.

Οι ἔξεις είναι αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενων ενεργειών και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα των ενεργειών μας. Άρα, δεν αρκεί να χαρακτηρίζουμε τις αρετές ἔξεις, αφού αυτές διακρίνονται σε καλές και κακές, αλλά να βρούμε το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα, την ειδοποιό διαφορά που τις διαφοροποιεί από τις άλλες ἔξεις.

Για τον Αριστοτέλη, λοιπόν, η ειδοποιός διαφορά που κάνει μια ἔξη αρετή είναι:

α) να κάνει τον άνθρωπο ή το ζώο ή το πράγμα που την έχει, να βρίσκεται στην τέλεια κατάστασή του και

β) να τον / το βοηθά να εκτελεί με σωστό τρόπο το έργο για το οποίο είναι προορισμένος / ο από τη φύση.

Ο Αριστοτέλης προσδίδει στον όρο «ἀρετή» ένα ιδιαίτερο περιεχόμενο. Δεν της αποδίδει καθαρά ηθικό περιεχόμενο, αλλά είναι οποιαδήποτε θετική ικανότητα ή ιδιότητα που υπάρχει σε μεγάλο βαθμό. Συνώνυμά της μπορούν να θεωρηθούν η υπεροχή, η ανωτερότητα, το προτέρημα. Έτσι, η έννοια αυτή μπορεί να αποδοθεί τόσο στα άψυχα και στα ζώα όσο και στον άνθρωπο. Αξεχώριστη με την έννοια του τέλους είναι στον Αριστοτέλη η ιδέα ότι καθετί που δημιουργείται από τη φύση, έχει να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο ἔργον: η φύση δεν δημιουργεί τίποτε μάταια. Βασική

αντίληψη του Αριστοτέλη είναι ότι «ἡ φύσις οὐδὲν ποιεῖ μάτην» (= ἡ φύση τίποτα δεν κάνει μάταια, χωρίς λόγο). Αυτό σημαίνει ότι ἡ «φύσις» ανέθεσε, κατὰ τον Αριστοτέλη, σε καθεὶ σ' αὐτό τον κόσμο ἕνα «ἔργον», ἕναν συγκεκριμένο προορισμό. Ὄταν ἐπιτελεσθεῖ αὐτό το ἔργο, τότε το οὐ φτάνει στο τέλος, στην τελειοποίησή του, στην ἐπίτευξη του σκοποῦ ὑπαρξῆς του (τελεολογική ἀντίληψη). Ὑπάρχει, λοιπόν «ἔργον» του οφθαλμοῦ, «ἔργον» του ἵππου, «ἔργον» του ἀνθρώπου, «ἔργον» του χεριοῦ καὶ «ἔργον» του ποδιοῦ. Σε ἄλλο σημεῖο στα Ἠθικὰ Νικομάχεια ο Αριστοτέλης θα μιλήσει για το «ἔργον» που ἐπιτελεῖ ο κάθε ἐπιμέρους «τεχνίτης» (ἀθλητής, ἀγαματοποιός, κιθαριστής), παράλληλα με το «ἔργον» του ἀνθρώπου, που εἶναι «ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μὴ ἄνευ λόγου».

B3. Σελίδα 133: «Στη Μακεδονία ...Περὶ ζώων γενέσεως, τα Ἠθικὰ Νικομάχεια.»

B4. α) ἡδονήν: ἠδύποτο

ἀνδρείος: ἀνδρείκελο

νέων: νεότητα

ἤχθαι: ἀγωγή

ἀποδώσει: δῶρο

β) ἐνδεής: δεῖ:

Ετυμολογία: ἦ/ εἶπειν

Οἰσοφάγος: ἐνεγκεῖν

Τροχαλία: δραμεῖν

Βάθρο: ἐπιβάτην

Αδίδακτο κείμενο:

A] Όταν οι Ίμεραίοι εξέλεξαν τον Φάλαρη στρατηγό με απόλυτη εξουσία και ενώ επρόκειτο να του δώσουν προσωπική φρουρά, ο Στησίχορος, αφού εξέθεσε την άποψή του, τους είπε ένα μύθο, ότι δηλαδή ένα άλογο είχε αποκλειστικά στην κατοχή του ένα λιβάδι, αλλά όταν ήρθε ένα ελάφι και του κατέστρεψε τη βοσκή, το άλογο, επειδή ήθελε να τιμωρήσει το ελάφι, ρώτησε κάποιο άνθρωπο αν θα μπορούσε μαζί του να εκδικηθεί το ελάφι· εκείνος συμφώνησε, εάν το άλογο φορέσει χαλινάρι και ο ίδιος το καβαλικέψει έχοντας ακόντια· αφού το άλογο συμφώνησε και αυτός ανέβηκε αντί να πάρει το άλογο εκδίκηση, έγινε το ίδιο δούλος του ανθρώπου. «Έτσι και εσείς» είπε «προσέξτε μήπως, ενώ θέλετε να τιμωρήσετε τους εχθρούς, πάθετε το ίδιο με το άλογο· γιατί το χαλινάρι ήδη το φοράτε, αφού εκλέξατε στρατηγό με απόλυτη εξουσία. Αν όμως του δώσετε προσωπική φρουρά και τον αφήσετε να αποκτήσει απόλυτη εξουσία, θα είστε πια δούλοι του Φάλαρη.»

B] αίρουῦνται, λειμών, τοῖς ἐλάφοις, ἀναβαίη, σφίσι(ν), σχές, διδόασι(ν), διαλεχθεῖσι(ν), ἵππου, ὄρῳς / ὄρῳης.

Γ] 1. **στρατηγόν**= κατηγορούμενο του αντικειμένου **Φάλαριν** από το **έλομένων**

διδόναι= αντικείμενο της μτχ. **μελλόντων**, τελικό απαρέμφατο

αὐτοῖς= ἔμμεσο αντικείμενο στο **εἶπεν**

μόνος= ομοιόπτωτος ονοματικός κατηγορηματικός προσδιορισμός στο **ἵππος**

τῷ ἵππῳ= ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, δοτική αντικειμενική στο **τὸ αὐτό**.

2. ἐπεὶ ἔλαφος ἦλθε.

3. Στησίχορος εἶπε τοῖς Ίμεραίοις ὅτι, εἰ δὲ φυλακὴν δοῖεν καὶ ἀναβῆναι ἑάσαιεν / -ειαν, δουλεύσοιεν ἤδη Φαλάριδι.

Στησίχορος εἶπε τοῖς Ἱμεραίοις, εἰ δὲ φυλακὴν δοῖεν καὶ ἀναβῆναι ἐάσαιεν /
-εἰαν, δουλεύσειν ἤδη Φαλάριδι.

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ ΦΛΩΡΟΠΟΛΙΣ